

ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 340.15

Володимир Макарчук

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії та філософії,
конституційного та міжнародного права

Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету “Львівська політехніка”,
mvs6043@ukr.net

**ПОЗИЦІЯ ПОЛЬСЬКИХ АНТИКОМУНІСТИЧНИХ УРЯДІВ
У ПИТАННІ ДЕРЖАВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОГО СТАТУСУ
МАЛОПОЛЬСЬКІ ВСХОДНЄЙ
(ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ ТА ЗАХІДНОЇ БІЛОРУСІ) у 1939–1945 рр.
(АСПЕКТИ ГЕОПОЛІТИКИ ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА).
Частина 1. ВІД т. зв. ВИЗВОЛЬНОГО ПОХОДУ 17 ВЕРЕСНЯ 1939 р.
до КАТИНСЬКОЇ СПРАВИ (КВІТЕНЬ 1943 р.)**

<http://doi.org/10.23939/law2021.30.008>

© Макарчук В., 2021

Розглянуто міжнародно-правові аргументи та безпосередню діяльність польських емігрантських урядів В. Сікорського (жовтень 1939 р. – 4 липня 1943 р.), С. Миколайчика (липень 1943 р. – листопад 1944 р.), Т. Арцишевського (1944–1947) в питанні визначення післявоєнних кордонів Польщі, зокрема відтинку з Українською РСР. Зроблено спробу оцінити ефективність їхньої діяльності.

Уже восени 1939 р. сформувалися основні контури зовнішньої політики емігрантського уряду та цілісний набір міжнародно-правових аргументів, якими він оперуватиме упродовж усієї Другої світової війни і після її завершення: *Pacta sunt servanda*. Німецький напад на Польщу 1 вересня 1939 р. – порушення німцями польсько-німецького Договору про ненапад (січень 1934 р.), за що агресор повинен бути покараний (репарація та територіальні втрати). Польсько-радянський кордон визначено Ризьким договором 1921 р. Вторгнення 17 вересня 1939 р. було актом агресії, а відтак і порушенням радянсько-польського Договору про ненапад (25 липня 1932 р.), за що для агресора, згідно із нормами міжнародного права, передбачено покарання. Цю останню вимогу тимчасово зняли після досягнення домовленостей із Союзом РСР у липні 1941 р.

Емігрантський уряд повністю ігнорував появу в міжвоєнному міжнародному праві нової реалії – визнання права націй на самовизначення. Уперше воно було задеклароване у т. зв. 14 пунктах президента США В. Вільсона (8 січня 1918 р.) і активно застосовувалося під час перекроювання європейських міждержавних кордонів Версальською конференцією. Крім того, вимоги “історичних прав” Польщі на Східну Пруссію та інші (східно)німецькі території в середині XX ст. виглядали відвертим анахронізмом.

Тим самим емігрантський уряд Польщі відмовив українцям, білорусам і навіть Литві (уже як Литовській РСР) у визнанні їхньої державності, зводячи етнотериторіальний спір до вирішення питання про “польсько-російський кордон”. У цьому слабкість польської позиції. Слабкість радянських контраргументів – у тому, наскільки “плебісцити” в Західній Україні, Західній Білорусії (жовтень 1939 р.) і передавання Віленщини Литві відповідали тогочасним міжнародно-правовим нормам.

Позиція “не тільки плаща, але й гудзика не віддамо”, якої послідовно дотримувалися уряди В. Сікорського, С. Миколайчика та Т. Арцишевського, виглядає, на перший погляд, відірваною від реальності, а відтак і неефективною. Проте основні поступки Москви в питанні післявоєнних східних кордонів Польщі (Білосток, Перемишль, Суwalkи тощо) були зроблені саме в протистоянні з “неадекватними емігрантами”. Лояльний до Кремля Польський уряд національної єдності (ПУНЄ) на переговорах із радянською стороною улітку 1945 р. на відтинку польсько-українського кордону зумів додатково “виторгувати” лише невелику ділянку в Бескидах із Галичем і Тарніцею на схід від Устрик Горних (т. зв. обмін територіями 1951 р. тут до уваги не беремо). Тож територіальні набутки Польщі (післявоєнної ПНР) і, відповідно, територіальні втрати України (післявоєнної УРСР) мусимо віднести передусім на conto польських емігрантських урядів у Лондоні.

Ключові слова: польсько-радянський територіальний спір 1939–1945 рр.; міжвоєнне (1918–1939 рр.) міжнародне право; т. зв. нове міжнародне право; міжнародні відносини періоду Другої світової війни.

Постановка проблеми. Європейська Україна неможлива без налагодження партнерських стосунків із її західними сусідами, передусім з Республікою Польща, яка останніми роками є одним із провідних стратегічних партнерів Києва. Утім, на заваді тіснішому порозумінню подекуди стають питання історичного минулого.

Заклики великого поляка Іоана Павла II будувати братерські взаємовідносини на основі формули: “Вибачаємо і просимо вибачення”, як це не прикро, далеко не завжди знаходять відгук у політиків та наукової спільноти обох країн. Суспільства по обидва боки кордону залишаються у полоні міфів, як-от “Сталін подарував українцям польські землі”, “у 1939–1945 рр. щодо Польщі була допущена величезна історична несправедливість” (провина покладається не лише на Сталіна, але й на “українців” і навіть на західні демократії), “Сталін для побудови комуністичної Європи розплатився з Польщею українськими етнічними землями Закерзоння” тощо продовжують отруювати атмосферу двосторонніх відносин. Свідомо чи несвідомо, політики, науковці та широкий загал громадян обох сусідніх держав ігнорують принцип історизму, який “грубо” зводиться до того, що неможливо давати оцінку подіям минулого, керуючись правовими нормами сучасної доби, чи – тим більше – позитивного права окремих держав. За таких підходів парадоксально стають злочинцями “жорстокий конкістадор” Х. Колумб, “рабовласник” Дж. Вашингтон, “агресор” Наполеон, “державні зрадники” (Союзу РСР) Б. Єльцин, Л. Кравчук, С. Шушкевич та ін.

Не менш небезпечні для сучасного політичного життя світу та східноєвропейського регіону й інші наукові міфи – намагання науковців максимально обілити “власних” політичних діячів та дії державних структур у суперечливих історичних обставинах. Культ Сталіна в сучасній Росії, дещо дивне для менталітету європейця сприйняття Чингісхана в Монголії та Мао Тзедуна в КНР – найкращі цьому докази.

Один із головних поставників міфів періоду Другої світової війни – польський емігрантський уряд.

Радянська військова акція проти Польщі у вересні 1939 р. не призвела до знищення польської державності де-юре. Попри повну окупацію території країни Німеччиною та Союзом РСР, за межами Польщі (спочатку в французькому Анже, згодом у Лондоні) продовжував діяти уряд в

екзилі, сформований на основі Конституції 1935 р. Він встановив дипломатичні стосунки з країнами антигітлерівської коаліції, зокрема й Союзом РСР (липень 1941 – квітень 1943 рр.).

Улітку 1945 р. внаслідок того, що на території Польщі сформувався Польський уряд національної єдності (ПУНЄ), визнаний провідними державами – учасниками антигітлерівської коаліції, польський емігрантський уряд утратив міжнародне визнання, а відтак і можливості впливу на світову політику.

Проте уся попередня (починаючи з осені 1939 р.) діяльність цього уряду певною мірою впливала на визначення післявоєнних границь Польщі, зокрема відтинку кордону з Українською РСР.

Аналіз дослідження проблеми. Питаннями, розглянутими у пропонованій увазі читача статті, займалися вітчизняні та зарубіжні науковці: Г. Батовські, П. Вандич, Б. Вевюра, О. Вудвард, П. Еберхардт, С. Забелло, І. Ільюшин, Л. Зашкільняк, О. Корчак-Городиський, В. Парсиданова, Дж. Лукач, Р. Лукас, В. Торжецькі, А. Улам, Дж. Шотвелл та ін.

Мета статті. Завдання пропонованої увазі читача наукової розвідки – зруйнувати відразу два міфи. Перший – радянський, про нібито повну неадекватність польських емігрантських урядів періоду Другої світової війни в питаннях двосторонніх відносин, серед яких і найголовніше питання про післявоєнні кордони. Другий міф – це міф уже польський, про “європейську” й “демократичну” польську еміграцію у її борні Давида з Голіафом проти “більшевизму”. Істина зазвичай десь посередині, а її суб’єктивним критерієм, на нашу думку, слугують норми міжнародного (тогочасного) права.

Виклад основного матеріалу: Кордони Другої Речі Посполитої не могли вважатися безспірними. До її складу – як з подачі Версальської конференції, так і у результаті збройних анексій – у 1919–1939 рр. увійшли литовські (Віленщина), західноукраїнські (Східна Галичина і Волинь), західнобілоруські, східнонімецькі етнічні та історичні землі. Також міжвоєнна Варшава зберігала територіальні претензії до Чехо-Словаччини (Тешинська Сілезія); лише у березні 1939 р. відмовилася від планів поділу Закарпатської України з Угорщиною.

Близько 40 відсотків площ та щонайменше 30 відсотків населення Другої Речі Посполитої становили етнічні меншини та їхня етнографічна територія. Цей факт підтверджують дані польського перепису 1921 р.

За умовами Сен-Жерменського договору (10 вересня 1919 р.) переможена у Першій світовій війні Австрія відмовилася від титулу на усі не німецькі провінції на користь держав-переможців. Тим самим питання про майбутній державно-територіальний статус “австрійської спадщини” перейшло у компетенцію Версальської конференції. 15 березня 1923 р. Рада Послів “визнала” Східну Галичину за Польщею, одночасно підтвердивши своє розуміння того, що “режим автономії є необхідним з огляду на етнографічні умови” [1, с. 39].

Отримавши Східну Галичину на чітко окреслених умовах надання її населенню прав автономії, уряд Другої Речі Посполитої цю імперативну вимогу проігнорував.

На думку М. Швагуляка, міжнародне визнання кордонів Польщі здійснене “за рішенням Ради Амбасадорів з умовою надання Східній Галичині автономії (...) Українське суспільство сприйняло цей пункт про автономію як обов’язковий і тому до 1939 року домінувала думка, що Польща не виконує взяті на себе зобов’язання” [2, с. 210].

Санаційні “вожді” узагалі відмовилися від будь-якої співпраці з Лігою Націй у питанні розвитку населення тих, етнічно непольських, територій, що їх Великі Держави на певних умовах передали Польщі на Версальській конференції. 13 вересня 1934 р. міністр закордонних справ Другої Речі Посполитої (1932–1939) Юзеф Бек у односторонньому порядку оголосив Лізі Націй про те, що його уряд прийняв рішення повністю відмовитися від подальшого співробітництва з міжнародними організаціями, які до цього часу спостерігали за впровадженням польської системи

захисту національних меншин [1, с. 23]. Відмова Польщі виконувати міжнародні зобов'язання мала й зворотний бік – її політичні опоненти у діапазоні від радикальних українських націоналістів до “вождів” Комінтерну одержали підстави апелювати не тільки до сили права, але й до права сили.

Улітку 1939 р. власті Другої Речі Посполитої навідріз відмовилися від проходу Червоної армії через польську територію, як пропонував Кремль під приводом надання відсічі німецькому агресору, побоюючись, що це призведе до військової окупації та втрати незалежності (такі сценарії Ради згодом опробували у Прибалтиці). Але Москва, яка аж до початку серпня 1939 р. позірно висловлювала готовність стати “гарантом” польської територіальної цілісності, мала й запасні варіанти розвитку подій.

17 вересня 1939 р. о другій годині ночі німецького посла у Москві графа Шуленбурга викликали до Сталіна, Молотова і Ворошилова, щоб ознайомити з радянською нотою польському урядові й повідомити, що акція розпочнеться о шостій ранку [3, с. 79–80].

Польського посла в Москві В. Гржибовського викликали у Кремль тієї ж доби – о третій ранку. Йому повідомили, що: “Польський уряд розпався і не виявляє ознак діяльності. Це означає, що польська держава і уряд фактично припинили існування. Тим самим припинили дію договори, які були укладені між СРСР і Польщею ...”; після цього було оголошено про рішення радянського уряду “узяти під захист” єдинокровне українське і білоруське населення. Зачитував текст Заяви Радянського Уряду М. Потьомкін [4, с. 47] – постать у НКЗС не остання, але куди меншого масштабу, ніж Й. Сталін чи В. Молотов, які спілкувалися із Шуленбургом.

У польських наукових колах усталилась думка, що дату 17 вересня Кремль вибрав свідомо. Англо-французькі гарантії, надані Польщі навесні 1939 р., передбачали розпочинання військових операцій проти Німеччини на західному фронті через два тижні після початку війни (час, необхідний для розгортання армій). Де-юре Великобританія та Франція оголосили війну Німеччині 3 вересня. Тож саме 17 вересня напіврозбита польська армія та цивільне населення країни сподівалися на могутню міжнародну акцію на їх підтримку. Вступ радянських військ розгублені поляки нібито сприйняли ледь як не скоординовану із Францією та Англією акцію. Удень 17 вересня війська отримали команду: “З Советами не вальчиць ...”, просуватися у бік румунського кордону, де ще залишалися найбоєздатніші польські частини.

Оголошений 17 вересня “нейтралітет” Радянського Союзу відігравав роль фігового листка для правового прикриття дій Москви. Союз РСР формально не оголосив війну Польщі, введення Червоної армії на територію сусідньої держави аргументували міркуваннями гуманності: “узяти під захист єдинокровне населення”. Ризький договір 1921 р. у тій частині, що стосувалася міждержавного кордону, де-юре зберігав силу.

17 вересня 1939 р. становище на польсько-німецькому фронті було критичним. Польський уряд і командування збройних сил не мали особливих сумнівів щодо близьких перспектив війни із Німеччиною, хоча сподівалися, що, подібно до сценарію Першої світової війни, з допомогою союзників завдадуть поразки Гітлеру під час подальших воєнних дій.

9 вересня польський віце-міністр з іноземних справ Шембек погоджував з французьким послом Ноелем питання про надання польському урядові “притулку” на території Франції. Відповідні запевнення міністр Бек отримав від Ноеля 11 вересня [5, с. 235]. Удень 14 вересня польський уряд та президент І. Мосціцький перебралися до містечка Кути на румунському кордоні. 17 вересня до них приєднався і “верховний головнокомандуючий” Е. Ридз-Смігли.

Як уїдливо писав польський комуністичний історик М. Станевич: “Нікому з цих утікачів, що забилися 17 вересня у переповнені валізами лімузини, які стояли біля румунського прикордонного поста, і на думку не спало повернутися до загонів, які воюювали, прорватися на літаку в столицю чи Модлін” [5, с. 235].

Введення радянських військ на територію Східної Польщі з міжнародно-правового погляду могло бути кваліфіковане як порушення пакту про ненапад з цією країною, проте зовсім не означало денонсацію Ризького трактату 1921 р., оскільки територіальний статус східних районів Другої Речі Посполитої у Заяві Радянського уряду від 17 вересня 1939 р. під сумнів не ставився.

Згідно із нормами міжвоєнного (1918–1939 рр.) міжнародного права, сторона, яка уклала міжнародний договір, могла відмовитися в односторонньому порядку від його дотримання, якщо відбулася така кардинальна зміна обставин, що істотно змінює або навіть знищує підстави укладення самого договору.

Ця доктрина не викликала особливих заперечень у правників міжвоєнного періоду. Тлумачи ст. 19 Статуту Ліги Націй, компетентна комісія юристів дійшла висновку, що договори незастосовні, “якщо стан речей, який існував на момент укладення договору, піддався матеріальним чи моральним змінам, настільки суттєвим, що застосування цих договорів виходить за рамки можливостей” [6, с. 111 з посиланням на: Rousseau Ch. *Principes generaux du droit international public*. – с. 619].

Радянський договір з Польщею про ненапад (липень 1932 р.) укладали з розрахунком на те, що Польська держава зберігатиме свій суверенітет і територіальну цілісність, відіграючи роль своєрідного щита між СРСР та агресивними європейськими державами, передусім Німеччиною, де до влади активно рвався А. Гітлер, на той час головний ідеологічний опонент комуністичної доктрини.

Після фактичної поразки Другої Речі Посполитої та окупації більшої частини її території німецькими військами (наприкінці другої декади вересня йшли бої за Львів), які наступали, можна було говорити саме про таку – кардинальну – зміну обставин. Радянський уряд, схоже, отримав формальну правову підставу відмовитися від буквального дотримання договору, що перестав відповідати міркуванням, на яких було ґрунтоване його підписання.

У день вручення радянської ноти (17 вересня 1939 р.) уряд Другої Речі Посполитої спромігся висловити протест: “Польський уряд протестує проти викладених у ноті мотивів радянського уряду, оскільки польський уряд виконує свої нормальні обов’язки, а польська армія успішно чинить опір ворогові” [4, с. 47]. Це було, м’яко кажучи, не зовсім правдою. Показово, що уперше вказаний “протест” вдалося оприлюднити більше ніж через тиждень після утечі до Румунії, до того ж далеко за межами Польщі – у Франції [7].

Львівські історики Л. Зашкільняк та М. Крикун (без надання посилань) стверджують, що “спроби спеціальних радянських військ захопити в полон польських державних урядовців завершилися невдачею” [8, с. 509].

У працях західних авторів знаходимо іншу поширену версію радянського намагання “радикально” вирішити проблему незручного для себе польського уряду – за день до оприлюднення радянської Заяви від 17 вересня радянський постпред М. Шаронов покинув польський урядовий обоз незадовго до початку німецького бомбардування. Отже, за логікою *qui prodest*, не виключено, що саме Москва своїми каналами передала німцям орієнтири для бомбового удару по польському уряду з метою його фізичного знищення (насправді ж Шаронов відбув ще 10 вересня).

Президент Польщі Ігнацій Мосціцький, якого інтернували власті Румунії і який був позбавлений свободи пересування, назвав, відповідно до чинної Конституції 1935 р., своїм наступником спершу В. Длугошевського, а далі – Владислава Рачкевича, колишнього голову польського Сенату, який перебував у Франції.

Новопризначений Президент Речі Посполитої уже 30 вересня 1939 р. оголосив, що утворив новий уряд Польщі на чолі з генералом Владиславом Сікорським (генерал-утікач добрався до Парижа 22 вересня 1939 р.) як прем’єром. До складу уряду, що перебував у французькому містечку Анже (*Anger*), увійшли представники різних груп польської еміграції. Того ж дня В. Сікорський сформував повний склад кабінету міністрів, який визнали чинним урядом Польщі уряди Франції та Великобританії. США визнали його 2 жовтня 1939 р.

Що стосується особистості новопризначеного прем’єра, нагадаємо, що В. Сікорського можна вважати “львів’янчиком”, оскільки у 1909 р. він закінчив факультет інженерії і доріг Вищої політехнічної школи у Львові. Зрозуміло, що цей, суто особистісний, фактор справив певний психологічний вплив на його політичну позицію щодо майбутніх східних кордонів Польщі.

30 вересня 1939 р. польський посол у Лондоні Е. Рачинський подав британському МЗС ноту, в якій – від імені новоствореного уряду – заявив, що Польща ніколи не визнає акту насилля і у ім'я справедливості боротиметься за визволення окупованих територій. Героїчна оборона Варшави, Вільна, Львова, Гдині та Модліна свідчать, що Польща хоче бути вільною і незалежною [8, с. 118]. Згадка в документі про Львів не залишала сумнівів, що радянського окупанта поставлено на одну дошку із нацистським.

Фактично уже восени 1939 р. сформувалися основні контури зовнішньої політики емігрантського уряду та цілісний набір міжнародно-правових аргументів, якими він оперуватиме упродовж усієї Другої світової війни і після її завершення.

Pacta sunt servanda! Німецький напад на Польщу 1 вересня 1939 р. став порушенням німцями польсько-німецького Договору про ненапад (січень 1934 р.), за що агресор мав бути покараний (репараціями та територіальними втратами).

Польсько-радянський кордон визначено Ризьким договором 1921 р. Вторгнення 17 вересня 1939 р. стало актом агресії, а відтак порушенням радянсько-польського Договору про ненапад 25 липня 1932 р., за що для агресора, згідно із нормами міжнародного права, передбачено належне покарання.

До того ж емігрантський уряд повністю ігнорував появу в міжвоєнному міжнародному праві нової реалії – визнання права націй на самовизначення. Уперше воно було задеклароване у т. зв. 14 пунктах президента Вільсона і активно застосовувалося під час перекроювання європейських міждержавних кордонів Версальською конференцією. Крім того, вимоги “історичних прав” Польщі на Східну Пруссію та інші (східно)німецькі території в середині ХХ ст. виглядали відвертим анахронізмом.

У жовтні – на початку листопада 1939 р. радянські окупаційні власті провели у Львові та Білостоку т. зв. Народні збори Західної України та Західної Білорусії, які висловилися за об'єднання, відповідно, з УРСР та БРСР. За мірками сучасного міжнародного права, “референдуми” здійснені в умовах військової окупації, є нехтовними і жодних правових наслідків породжувати не можуть (для прикладу, світ не визнав і ніколи не визнає результати фейкового на волевиявлення початку 2014 р. в окупованому Російською Федерацією Криму).

Польський емігрантський уряд восени 1939 р. теж відмовився визнати будь-яке міжнародно-правове значення львівського та білостоцького квазіреферендумів, однак цей фактор, принаймні тоді, не став провідним у польській аргументації.

Пояснення, як на нашу думку, слід шукати у тому, що тогочасна міжнародна практика ще не виробила чітких критеріїв правової оцінки (не)дотримання вимог до такого роду “волевиявлення”. Для прикладу, світ без особливих заперечень сприйняв і гітлерівський “референдум” щодо аншлюсу Австрії (1938 р.), як і проведений в умовах фактичної англо-американської окупації Ісландії референдум 1944 р. про відділення острова від Данії (окупованої гітлерівцями). Тож дорікати “лондонським полякам” за недооцінювання цього надважливого аргумента, на нашу думку, безпідставно.

Водночас Москва люб'язно передала на той час ще буржуазній Литві (“соціалістична революція” там відбудеться лише через півроку) Віленський край, самовільно окупований Польщею в 1920 р. Цим кроком Кремль акцентував своє шанобливе ставлення до права націй на самовизначення. Такі дії схвалили усі прибалтійські держави (Литва, Латвія та Естонія), які негайно зайняли помірковано антипольські позиції, зокрема й ставлення до екзильного уряду.

Але 14 грудня 1939 р. сталася надзвичайно важлива подія міжнародного життя. СРСР виключили із Ліги Націй, не стільки за саму (відверто протиправну, але це ще потрібно було “довести”, на що й розраховував Кремль) агресію проти Фінляндії, скільки за беззаперечний доведений факт бомбардування радянською військовою авіацією фінських цивільних об'єктів.

Відразу після цього польський емігрантський уряд у офіційній декларації проголосив *Програму зовнішньої політики*. Вона не визнавала територіальні зміни і непрямо натякала на те, що

українці (як і білоруси) нібито зберігають вірність Другій Речі Посполитій: “Національним меншинам, які разом з народом польським взяли участь у боротьбі і позostалися вірні державі польській, Польща забезпечить справедливість, вільний національний і культурний розвиток під захистом закону” [9]. Першочерговим завданням називали “Визволення польської території від іноземної окупації та встановлення кордонів, здатних гарантувати безпеку не лише для Польщі, але й для усієї Європи” [10, с. 34].

Невідомо, чи збіглися ці події (виключення СРСР із Ліги Націй та польська декларація) у часі, чи це простий збіг обставин, але потрібно визнати своєчасність (а відтак і професійність) дій польської (емігрантської) дипломатії.

З іншого боку, обтічне формулювання щодо майбутніх європейських кордонів, які “здатні гарантувати безпеку (...) усієї Європи”, за одночасної відмови від найменших втрат власної території, могло трактуватись як претензія на територіальні надбання не лише за рахунок Німеччини, але й іншого, тільки-но визначеного міжнародною спільнотою, агресора – Союзу РСР та його складових УРСР та БРСР.

Утім, виголошена *Програма зовнішньої політики* все ще залишалася здебільшого декларативною. Наприкінці 1939 – на початку 1941 рр. реальні можливості впливу емігрантського уряду на західноукраїнські землі були обмежені: місцеві та емігрантські українські (не комуністичні) політики з різних міркувань відмовлялися від співробітництва, а польське збройне підпілля на Східних Кресах зазнавало втрат від радянських органів держбезпеки.

Визнавати реальний стан справ емігрантської політики і військові не поспішали. У *Заяві від 8 квітня 1940 р.*, зробленій штабом Головнокомандуючого, повторювалися мотиви “цивілізаційної місії Польщі на Сході”, зокрема йшлося про допомогу українцям у створенні ними на Наддніпрянщині вільної і самостійної держави [11, с. 77]. Вказувалося, що завдання створення української держави у жодному разі “не має пов’язуватися з питанням, кому належать польські східні креси”. Справа “східних територій” Другої Речі Посполитої, на думку авторів заяви, була виключно внутрішньою польською справою і не підлягала обговоренню з “українцями”.

Поразка Франції улітку 1940 р. не змінила ставлення еміграційного уряду до питання про східний кордон Польщі. 15 серпня 1940 р. він опублікував програмні тези, де вказувалося, що: “теперішні границі радянської окупації мають підстави не етнографічні і уявно визвольні, а відверто імперіалістичні. Умовою нормалізації стосунків між Польщею і Росією має стати повернення польсько-радянського кордону до (стану – Авт.) вересня 1939 р. Польща, зі свого боку, не докладе у майбутньому руки до будь-яких спроб поділу Росії. Якби у подальшому Росія виявилася б в одному строю з Великою Британією як її союзник у боротьбі з німцями, може дійти до необхідності ревізії нашого ставлення – у розумінні відкладення розв’язки з радянськими окупантами на подальші часи. Завжди, однак, підставною умовою співробітництва Польщі з Росією має бути визнання територіального статус-кво перед вереснем 1939 р.” [12, с. 282].

Ця серпнева (1940 р.) заява польського уряду привертає увагу спеціалістів з історії міжнародних відносин передусім з огляду на те, як польська сторона оцінювала свої відносини з Союзом РСР. “На першому етапі війни, до нападу Німеччини на СРСР, – вказує львівський історик Л. Зашкільняк, – емігрантський уряд зосередив увесь дипломатичний запал на підкресленні порушення Радянським Союзом міжнародного права (договорів) під час анексії східних земель Польщі в 1939 р. У зв’язку із цим уряд тривалий час розважав питання про оголошення стану війни з СРСР. Однак під тиском Великобританії і Франції В. Сікорський не наважився на юридичне оголошення війни, обмежившись констатацією формального стану війни. Щоб підкреслити невизнання польською стороною будь-яких територіальних змін у 1939 р., у відомому документі “Головні тези польської закордонної політики”, схваленому і поширеному у серпні 1940 р., зокрема зазначалося, що “Польща знаходиться у стані війни з СРСР без огляду на ставлення до нього союзників”. Той самий документ наголошував на необхідності визнання Великобританією провідної ролі Польщі у Центральній і Східній Європі” [13, с. 127].

Проте після поразки Франції В. Сікорський, схоже, не без тиску британського уряду, дійшов висновку, що у майбутньому Радянський Союз може стати союзником Англії в антигітлерівській боротьбі. Голова емігрантського уряду видав інструкцію, призначену для польських підпільних структур на окупованих територіях, де зазначалося, що: “мають бути піддані ревізії наші лозунги про знищення Росії, що не повинно зашкодити близькій співпраці з українцями, які дружньо ставляться до Польщі. Розв’язання української проблеми уряд залишає за собою. Ви можете приймати від них заяви, але не (треба) давати ніякої політичної і військової інформації. Їхні заяви передавайте нам” [14, с. 267]. Інструкцію комендант Звйонзку Валькі Збройней (ЗВЗ) генерал Ст. Ровецький передав на інкорпоровані Радянським Союзом території 29.09.1940 р.

Дещо пізніше (але не пізніше від грудня 1940 р.) з’явились і перші ознаки можливого відступу польської сторони від лінії кордонів, встановлених Ризьким договором. Польські урядові експерти доктор Людвік Гродзінський та доктор Богуслав Лонгкамп де Бер’є підготували проєкт вирішення української проблеми. Л. Гродзінський пропонував “рятувати те, що вдається”, за допомогою обміну населенням і територіями між Польщею і Україною з урахуванням реальної ситуації у стосунках україно- і польськомовного населення. Це розмежування він пропонував провести по рр. Бугу, Гнилій або Золотій Липі, Дністру і Ломниці. Отже, за Польщею залишалися б Львів і значна частина нафтових родовищ Прикарпаття. Л. Гродзінський був прихильником кантонального вирішення питання, тобто надання українцям повної автономії чи можливості переміщення у межах Польської держави [15, с. 326].

Напад Німеччини на СРСР 22 червня 1941 р. відновив надії польських емігрантських кіл на поновлення польської державності у її довоєнних кордонах. Уже 23 червня 1941 р. В. Сікорський, голова польського уряду в екзилі, виступив із вимогою повернутися до кордонів, встановлених Ризьким договором 18 березня 1921 р. і визнаних Радою послів 15 березня 1923 р. Цей виступ наступного дня був зі скороченнями викладений у радянській пресі [16].

У наказі Звйонзку Валькі Збройней від 25/26 червня 1941 р. емігрантський польський уряд наказав активізувати військову діяльність. Заміна однієї окупації іншою, – зазначалося в документі, – не повинна вплинути на засади конспіративної роботи. Коменданти обшарів та округів розпочали організаційне формування військових підрозділів ЗВЗ на теренах колишньої Східної Польщі. В окуповану Польщу представники емігрантського уряду надіслали послання, де відмічалось, що і після нападу Німеччини на СРСР уряд в екзилі не бачить можливості “вв’язуватися у співробітництво” з Радянським Союзом [17, с. 28].

Головна Команда ЗВЗ створила т. зв. *Wachlarz* (в перекладі з польської – “коло”, “круг”) – диверсійну організацію, чисю метою стали, зокрема, операції на відтинку між колишнім східним кордоном Польщі та Дніпром.

Завдання організації особисто поставив Головнокомандуючий АК ген. “Грот” у своєму Операційному рапорті за № 154. Так звана “сфера В” була поділена на п’ять напрямків: напрямок 1: Львів – Тернопіль – Проскурів – Вінниця – Жмеринка – Дніпропетровськ; напрямок 2: Рівне – Звягіль – Житомир – Київ. Інші три напрямки йшли на Білорусію, із кінцевими пунктами Гомель, Оршу та Полоцьк [18, с. 90]. Двозначність ситуації полягала у тому, що на момент початку діяльності *Wachlarz*-а Радянський Союз і Польща формально уже перебували у союзницьких відносинах.

Емігрантський уряд Польщі у перші тижні війни дещо оптимістично розцінив радянську готовність іти на поступки. 27 червня 1941 р. представник агенції ТАСС (читай – неофіційний виразник офіційної позиції – Авт.) у Лондоні М. Ротштейн заявив польському радникові посольства в Лондоні М. Літаурові, що демократична Польща, яку хоче відновити ген. Сікорський і з якою СРСР хоче бути в найтісніших відносинах, мусить забути її попередню політику великої держави і прийняти принцип національної автономії на етнографічних теренах Польщі [19, с. 120–121]. В польських урядових колах заяву, схоже, витлумачили так, що післявоєнній Польщі, за умови дружнього ставлення й співробітництва з СРСР, “повернуть” її східні території, на яких вона – на підтвердження змін у своїй зовнішній і внутрішній політиці – повинна запровадити автономію для місцевих національних груп.

Насправді ж, Москва не поспішала відмовлятися від колишніх польських територій, які увійшли до складу СРСР у 1939–1940 рр. (Сувалки були додатково “викуплені” у Німеччини за 7.5 млн доларів США 10 січня 1940 р.).

У телеграмі радянському послові в Лондоні І. М. Майському від 3 липня 1941 р. містилися вказівки щодо зміни підходів до питання про польсько-радянський кордон: “(...) ми стоїмо за створення незалежної Польської держави, в границях національної Польщі, включаючи деякі міста і області, що нещодавно відійшли до СРСР”, причому питання про характер державного режиму Польщі Радянський уряд тоді не ставив.

Не викликає сумніву той факт, що улітку 1941 р. не лише Москва була зацікавлена у налагодженні стосунків з польським емігрантським урядом, але й кабінет В. Сікорського прагнув цього. Ще до відновлення дипломатичних відносин між СРСР та Польщею прем’єр-міністр В. Сікорський просив британського посла в Москві С. Кріппса прозондувати можливість створення польських військових частин з поляків, які перебувають на території Радянського Союзу [20, с. 143, 144].

У цьому, на нашу думку, відверто простежується намір повторити політичну комбінацію доби Першої світової війни. Тоді сформовані й навчені центральними державами польські легіони лише чекали моменту, аби виступити як самостійна національна військова сила – не тільки антиросійська, але і, як з’ясувалося після 11 листопада 1918 р., антинімецька.

Попередні радянсько-польські переговори з приводу створення польських військових формувань на території Союзу РСР розпочалися 5 липня 1941 р. Проходили вони на “нейтральній території” британського Форін-офісу. Радянська сторона оголосила про готовність узяти на себе зобов’язання сприяти відновленню незалежної польської держави у її національних кордонах” [21, с. 198]. У відповідь “Залеський (польський міністр закордонних справ – Авт.) почав сіро і нудно цитувати цифри переписів, що проводилися у довоєнній Польщі, причому у нього виходило якимось так, що ні українців, ні білорусів у цій Польщі майже не було” і що єдиною меншістю Польської республіки виступали півмільйона євреїв [22, с. 156].

В. Сікорський запропонував таке формулювання з територіальних питань: “Уряд СРСР визнає за недійсні і не зобов’язуючі трактати, укладені з німцями 23.VIII 1939 і 28.IX 1939 р., рівно як усі інші угоди чи внутрішні правові акти, прийняті пізніше стосовно до Польщі, зрікаючись усіх переваг, що виникають чи можуть виникнути з вказаних трактатів для СРСР. Обидва уряди вважають за основу відновлення взаємовідносин останню двосторонню польсько-радянську декларацію”. Одночасно польський прем’єр наполягав на підписанні *секретного протоколу*, який би гарантував незалежність та інтегральність обох держав станом на 1 вересня 1939 р.

Зрозуміло, що І. Майський, виконуючи вказівки Кремля, відмовився від польських пропозицій. Переговори тимчасово зайшли у тупик.

В емігрантському уряді визначилися прихильники жорсткої, безкомпромісної лінії щодо СРСР у питанні східного кордону. “Яструбів” очолювали президент В. Рачкевич, міністр закордонних справ А. Залеський (пілсудчик), до них також входили ген. К. Соснковський (командуючий польськими військами у Англії і одночасно “наступник” президента, пілсудчик), Лукашевич, Матушевський і М. Сейда (людовець). Прихильниками компромісу із “совета́ми” були В. Сікорський, С. Стронський, С. Кот, Х. Ліберман, С. Міколайчик, в партійно-політичному аспекті – Стронніцтво людове, ППС і Стронніцтво праці.

17 липня У. Черчилль звернувся із посланням до В. Сікорського, у якому вимагав якнайшвидше підписати угоду з СРСР [23, с. 119]. Емігрантський уряд під тиском повідомив А. Ідена про згоду підписати договір з Союзом РСР.

Це рішення бойкотувала “трійка” у складі К. Соснковського, А. Залеського та М. Сейди. 27 липня В. Сікорський здійснив візит до президента В. Рачкевича, звинувативши Соснковського і Залеського у саботажі, а самого президента – в участі у змові [24, с. 39]. Пізніше на засіданні уряду (“трійка” його бойкотувала) В. Сікорський оголосив, що вимагатиме відставки президента, якщо той не змінить позиції.

30 липня 1941 р. після майже трьох тижнів переговорів і консультацій польсько-радянська Угода про допомогу у війні проти гітлерівської Німеччини та про відновлення дипломатичних відносин (офіційна назва документа – Авт.) була підписана. Уряд СРСР оголосив недійсними радянсько-німецькі договори і домовленості 1939–1940 рр. Польський уряд, зі свого боку, зобов'язався не вступати до жодного союзу, спрямованого проти СРСР.

Під час підписання радянсько-польської Угоди польський та англійський уряд обмінялися нотами. Незважаючи на те, що англійська нота була витримана у редакції, яку англійський посол у СРСР С. Кріппсом погодив з радянським урядом, генерал В. Сікорський негайно заявив, що мова ведеться про англійську підтримку відновлення довоєнних кордонів Польщі [25, с. 32].

Проте вже 1 серпня 1941 р. президент В. Рачкевич заявив, що підписана напередодні польсько-радянська угода не має юридичної сили. Іншої думки дотримувалося оточення прем'єра В. Сікорського. Криза у польському уряді затяглася до вересня, коли відбулася реорганізація кабінету міністрів. В пізнішій радянській літературі цю перебудову оцінювали доволі схвально. “Зі складу емігрантського уряду, – вказувала О. Р. Куц, – вийшли представники найбільш реакційної, відверто настроєної частини” [17, с. 30]. В. Рачкевич затвердив кандидатуру посла у СРСР – ним став правий “людівець” С. Кот, що свідчило про нехай вимушену, але де-факто висловлену згоду президента з “кон'юнктурною угодою”.

Тож польським послом у Москві став Станіслав Кот (ще один “львів'ячик”, випускник 1908 р. Львівського університету), з радянського боку представництво певний час здійснював за сумісництвом посол СРСР у Англії Іван Майський. Згодом було призначено окремого посла при союзних урядах А. Є. Богомолова.

У сучасній польській літературі С. Кот отримав оцінку “відомого вченого”, друга В. Сікорського й одночасно “людини, цілковито не готової для сповнення тієї важкої функції”. Ця, загалом не надто схвальна оцінка, схоже, справедлива. На підтвердження можна процитувати послання С. Кота генералу В. Сікорському з Куйбишева (6 січня 1942 р.). Посилаючись на британського посла в СРСР С. Кріппса, польський дипломат висловив припущення, що “творцем (радянської – Авт.) анексіоністсько-націоналістичної політики, тим, хто наполягає на важливості “плебісциту” у Львові та т. ін., є Молотов, а не Сталін” [26, с. 186]. Заявляти про якусь самостійність “залізної задниці” радянської зовнішньої політики В. Молотова, наявність у нього особистих поглядів і переконань, відмінних від позиції Й. Сталіна, могла лише людина, цілковито незнайома із політичною кухнею Кремля.

Згладити радянсько-польські протиріччя були покликані переговори у Москві на початку грудня 1941 р. 3 грудня відбулася перша двогодинна зустріч Й. Сталіна із В. Сікорським. На ній були присутні В. Молотов, посол у Москві С. Кот та командуючий польськими збройними силами у СРСР генерал В. Андерс. Польській делегації в радянській столиці влаштували почесний прийом, звіт про візит і виступ польського керівника московське радіо передало 40 мовами світу.

Вважається, що саме у ході цих переговорів СРСР уперше запропонував польському уряду підтримку в поверненні “споконвічно польських земель”, захоплених і германізованих у XII–XVIII ст., в разі його згоди на польсько-радянський кордон, встановлений на основі лінії Керзона.

Але не тільки питання відновлення “історичної справедливості” привертало увагу польських і радянських достойників. Ось запис розмови 4 грудня 1941 р. між Й. Сталіном та В. Сікорським:

Сікорський: Чи не ви самі казали, що Львів – це польське місто?

Сталін: Так, але будете розмовляти про це з українцями.

Андерс: Багато українців були і є германофілами, тому ми мали, як і ви потім, багато клопотів (з ними – Авт.).

Сталін: Так, але це були ваші українці, а не наші. Ми їх повністю винищимо [27, с. 102].

За підсумками московських переговорів 3–4 грудня 1941 р. підписано Декларацію про дружбу і взаємодопомогу. “Після переможної війни (...) завданням союзних держав стане забезпечення міцного і справедливого миру. Це може бути досягнуто лише новою організацією

міжнародних відносин, заснованою на об'єднанні демократичних держав у міцний союз. При створенні такої організації вирішальним моментом має стати повага до міжнародного права" [28, с. 192].

У це поняття "поваги до міжнародного права" сторони, схоже, вкладали різне розуміння: польська сторона мала на увазі дотримання міжнародно-правних угод, якими встановлювалися її довоєнні кордони, радянська апелювала до "права націй на самовизначення".

Повернувшись до Лондона після поїздок у Москву та на Близький Схід, В. Сікорський 12 січня 1942 р. оголосив, що Польща визнає на сході лише кордони, встановлені Ризьким договором, а на заході поверне собі від Німеччини "давні слов'янські землі".

У своєму звіті для Ради міністрів прем'єр, зокрема, стверджував: "...на Сході ми визнаємо тільки ті кордони, що їх мала Польща в день вибуху війни. Це було б великою помилкою – дозволити яку-небудь дискусію на цю тему і прийняти сугестію (припущення – Авт.), що наші східні кордони є плинні. Зараз ситуація не є дозрілою для такої дискусії. Сталін пропонував розмову на цю тему. Він згадав про советську добру волю допомогти Польщі у розмовах з українцями про польське місто Львів. Він – Сталін – заявив, що треба переговорити також з Росією (? – Авт.). Я відкинув ці пропозиції" [4, Дос. 171; 19, с. 127].

Новий виток напруженості у радянсько-польських стосунках збігся із візитами В. Молотова до Лондона і Вашингтона у травні – червні 1942 р., що супроводжувалися підписанням союзного англо-радянського договору та домовленостями з США про відкриття другого фронту. "Ранні утруднення, – писав згодом Е. Рачинський, – були частково пом'якшені у ході візиту Сікорського до Москви в грудні 1941 р. Але, успішно вистоявши проти німецького зимового наступу, Сталін розгорнув навесні важливу політичну кампанію для забезпечення визнання російських кордонів 1940 р. Це не мало успіху внаслідок опозиції Сполучених Штатів (...) Вони (радянські керівники – Авт.), можливо, віднесли свою невдачу на переговорах з Англією та США на рахунок якихось дій польської дипломатії, і наші інтереси в Росії стали відповідно страждати. Росіяни прибирали усе агресивніший тон ..." [30, с. 113].

Польський екзильний уряд у Лондоні та пов'язана з ним Рада Народова не пропускали нагоди нагадати світові про невирішеність питання радянсько-польських кордонів. У оприлюдненій 6 грудня 1942 р. заяві Рада Народова вимагала, щоб союзники гарантували Польщі повернення територій на сході.

У січні й лютому 1943 р. подібні заяви робив і прем'єр В. Сікорський, одночасно висловлюючи надію, що після війни Польща буде більша і сильніша, ніж до 1939 р.

Також емігрантський уряд постійно турбував Москву вимогами надати якомога точніші відомості про польських громадян, вивезених (депортованих і евакуйованих) у східні райони СРСР, без жодних відмінностей між етнічними поляками та українцями, білорусами, євреями.

У відповідь на відновлення полеміки навколо питання післявоєнного радянсько-польського кордону уряд Радянського Союзу в ноті від 16 січня 1943 р. повідомив, що вважає усіх мешканців приєднаних у 1939 р. територій радянськими громадянами і тому не зобов'язаний надавати урядові іншої держави інформацію про своїх громадян [4, с. 474]. Польська сторона інтерпретувала це так, що уряд СРСР "позбавляє польського громадянства тих поляків, які перебувають на території СРСР". Рада Народова. 20 лютого 1943 р. висловила за "інтегральність території Речі Посполитої в її кордонах на день 1 вересня 1939 р., а також за непорушність і неподільність державного суверенітету" [31, с. 280].

Радянська сторона відповіла на польські демарші заявою ТАСС від 3 березня 1943 р., в якій емігрантському урядові приписувався "імперіалізм" й звинувачення у тому, що "Польський уряд не хоче визнати історичні права українського і білоруського народів на возз'єднання у своїх національних державах", продовжуючи політику розчленування українського і білоруського народів".

Особливу стурбованість уряду В. Сікорського викликало те, що лінію Керзона радянська сторона трактувала як єдино слушну і таку, що не підлягає дискусії. Особливо неприйнятним для

емігрантського уряду стало те місце у Заяві ТАСС, де вказувалося, що його лінія у питанні кордонів розходиться з “справжньою думкою польського народу” [4, с. 501].

У цій заяві ТАСС також підкреслювалося, що польські “посилання на Атлантичну хартію не мають під собою жодного підґрунтя” [29, с. 449–450].

Польська інформаційна агенція ПАТ (у відповідь на заяву ТАСС) 5 березня 1943 р. зробила власну заяву, що: “Трактат Ризький 1921 р. і його постанови, остаточно усанкціоновані в 1923 р. Радою Послів і Сполученими Штатами, не ставилися під сумнів Росією аж до домовленостей, укладених СРСР та Третім Райхом про поділ польських земель; домовленостей, оголошених недійсними польсько-радянським пактом від 30 липня 1941 р. Нав’язування німецько-російської лінії кордону з того року не вимагає жодних коментарів. Так звана лінія Керзона була проєктована лише в часі військових дій в 1919–1920 рр. як лінія розмежувальна, а не лінія кордону”. Що ж стосується волі місцевого населення, то польська нація завжди жила на цих територіях “у згоді з українськими й білоруськими співвітчизниками”. Отже, території, на які претендує Радянський Союз, “безспірно” належать Польщі [32].

Тим самим емігрантський уряд Польщі відмовив українцям, білорусам і навіть Литві (уже як Литовській РСР) у визнанні їхньої державності, зводячи етнотериторіальний спір до вирішення питання про “польсько-російський кордон”. У цьому слабкість польської позиції. Слабкість радянських контраргументів – у тому, наскільки “плебісцити” в Західній Україні, Західній Білорусії (жовтень 1939 р.) і Литві (яка з подачі Москви повернула собі Віленщину, відторгнуту в ході польської агресії 1920 р.), відповідали тогочасним міжнародно-правовим нормам, а також сучасному баченню проблеми.

На початку 1943 р. Москва зробила чергову спробу зацікавити польський емігрантський уряд у співробітництві в питаннях післявоєнного устрою в Європі. 16 березня 1943 р. радянський посол у Вашингтоні заявив, що СРСР згодний з передаванням після війни Східної Пруссії Польщі [33, с. 41]. Проте утримати уряд В. Сікорського від подальших недружніх кроків навіть таким “авансом” не вдалося.

Видається, що польський емігрантський уряд переоцінював свої сили і можливості. На ці надмірні амбіції у березні 1943 р. американському президентові Ф. Рузвельту вказував не хто інший, як британський міністр закордонних справ А. Іден. За його словами, поляки вважають, що Росія зараз гранично ослаблена, а Німеччина – зломлена. Отже, після війни саме Польща буде найпотужнішою державою у цій частині світу [34, с. 15]. Відтак йти на будь-які поступки Москві (і Києву, який Й. Сталін намагався позиціонувати як самостійного учасника дипломатичних консультацій) уряд В. Сікорського не збирається.

26 квітня 1943 р. Радянський уряд, скориставшись катинським інцидентом, розірвав зв’язки з урядом В. Сікорського. У Ноті Радянського Уряду, датованій 25 квітня 1943 р., зокрема, вказувалося: “Та обставина, що ворожа кампанія проти Радянського Союзу розпочата одночасно в німецькій і польській пресі і ведеться в одному і тому ж плані, – ця обставина не залишає сумнівів у тому, що між ворогом Союзників – Гітлером і Польським Урядом є контакт і змова у проведенні цієї ворожої кампанії (...) Радянському Уряду відомо, що ця ворожа кампанія проти Радянського Союзу здійснена Польським Урядом для того, щоб шляхом використання гітлерівської наклепницької фальшивки здійснити тиск на Радянський Уряд з метою вирвати у нього територіальні поступки за рахунок інтересів Радянської України, Радянської Білорусії і Радянської Литви” [29, с. 347].

Тут, на нашу думку, спостерігаємо “фірмовий почерк” Кремля у його зовнішній політиці. Спіймана за руку на порушенні норм міжнародного права, російська сторона завжди намагається не стільки виправдовуватися, скільки безсоромно перекласти “провину” за інцидент на своїх опонентів. Розстріли польських офіцерів (зокрема й мобілізованих із запасу лікарів, інженерів, юристів тощо) у Катині та інших місцевостях масової масакри – факт, який визнало вище радянське керівництво в особі М. Горбачова. Однак у 1943 р. абсолютно підставні (у цьому вузькому питанні)

протести польського емігрантського уряду трактували як недружні, “антирадянські” та навіть прогітлерівські. Через сім десятиріч, у 2014–2015 рр., коли українська сторона обвинувачуватиме РФ у здійсненні відкритої агресії проти незалежної держави, російська сторона “на голубом глазу” говоритиме про якусь “громадянську війну” в Україні та звинувачуватиме своїх опонентів у “русофобии”.

(Продовження у наступному номері).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Shotwell James, Laserson Max (1945). Poland and Russia. Second printing. New York: Kings Crown Press., VI, 114 p.
2. Україна – Польща: важкі питання (1998). Т. 1–2. Матеріали II міжнародного семінару істориків “Українсько-польські відносини в 1918–1947 роках”. Варшава, 22–24 травня 1997 р. Варшава: Tyrsa. 245 с. (матеріали дискусії учасників).
3. Documents of German Foreign Policy 1918–1945. Series D /1937–1945/. Volume VIII. The War Years. September 4, 1939 – March 18, 1940. Washington: United States Government Printing Office, 1954. LXXXVI, 974 p.
4. Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers (1959). 1941 (In Seven Vol.) Vol. I. General. Washington: United States Government Printing Office., 832 p.
5. Станевич М. (1953). Сентябрьская катастрофа / Пер. с польс. П. Зяблова и В. Павловича. М.: Издательство иностранной литературы. 242 с.
6. Шуршалов В. М. (1957). Основания действительности международных договоров. Москва: АН СССР. 232 с.
7. Monitor Polski, Paryz, 25.IX. 1939 r.
8. Зашкільняк Л. О., Крикун М. Г. (2002). Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів. Львів: Львівський національний університет ім. І. Франка. 752 с. + 8 кол. мап..
9. Monitor Polski, Paryz, 19. XII. 1939 r.
10. Wandycz Peter. Czechoslovak-Polish Confederation and the Great Powers. 1940-1943. Indiana University Publication. Slavic and East European Series, Vol. 3, 1956. 152 p.
11. Льюшин І. І. (1999). Ставлення польського емігрантського уряду в Парижі та Лондоні й польського підпілля у Львові до українського питання в 1939–1941 рр. *Український історичний журнал*. № 6 (429), листопад – грудень. С. 70–81.
12. Batowski H. (1984). Z dziejow dyplomacji polskiej na obczyźnie: (wrzesien 1939 – lipiec 1941). Krakow–Wroclaw: Wydawnictwo Literackie. 453, [2] s., [6] k. Tabl.
13. Зашкільняк Л. О. (1999). Українська проблема в політиці польського еміграційного уряду і польського підпілля в 1939–1945 роках // Україна – Польща: важкі питання. Т. 4. Матеріали IV міжнародного семінару істориків “Українсько-польські відносини під час Другої світової війни”, Варшава, 8–10 жовтня 1998 року. Варшава: TYRSA. 348 с., С. 122–138.
14. Armia Krajowa w dokumentach 1939–1945. 2-ie wydanie. Tom 1: Wrzesien 1939 – czerwiec 1941. – London: Studium Polski Podziemnej, 1970. 584 s.
15. Torzecki R. (1981). Kontakty polsko-ukrainskie na tle problemu ukrańskiego w polityce polskiego rządu emigracyjnego i podziemnia (1939–1944). *Dzieje Najnowsze*. Z. 1–2.
16. Правда 1941. 24 июня.
17. Куц Е. Р. (1984). Борьба СССР за демократическое решение польского вопроса, 1941–1945. Киев: Наукова думка. 151 с.
18. Eberhardt P. Polska granica wshodnia 1939–1945. Warszawa, [s.a]: Editions spotkania. 223 s., mapy.
19. Корчак-Городицький О. (1994). Замість вигадок: Українська проблематика в західних політико-дипломатичних джерелах. Документи, рецензії, спогади. Івано-Франківськ: Перевал. 200 с.
20. Kuklis E. (1976). Z dziejow ewakuacji Armii Polskiej z ZSRR na Bliski Wschod w 1942 r. // Z dziejow stosunkow polsko-radzieckich. Studia i materialy. Warszawa. T. 14.
21. Документы и материалы по истории советско-польских отношений (1973). Т. VII. 1939 – декабрь 1943. Москва: Наука. 510 с.

22. Майский И. М. (1965). Воспоминания советского посла. Война 1939–1943. М.: Наука. 407 с.
23. Raczynski Edward (1960). W sojusznictwie Londynie. London: Polish Reserch Center. 450 p.
24. Парсаданова В. С. (1982). Советско-польские отношения в годы Великой Отечественной войны 1941–1945. Москва: Наука. 280 с.
25. Feis Herbert (1957). Churchill, Roosevelt, Stalin: The War They Waged and the Peace They Sought. Princeton, New Jersey: Princeton University Press. 692 p., Maps, Bibliogr.
26. Kot Stanislaw (1959). Listy z Rosji do Gen. Sikorskiego. Londyn: Jutro Polski. 322 s.
27. Anders Wladyslaw (1959). Bez ostatniego rozdziału. Wspomnienia z lat 1939–1946. Wydanie trzecie przejrane i poprawione. Londyn: Gryf Publishers, Ltd. 408 s.
28. Armstrong John (1955). Ukrainian Nationalism 1939–1945. New York: Columbia University Press. 322 p.
29. Внешняя политика Советского Союза в период Отечественной войны (1946) : В 3-х т. Т. 1. 22 июня 1941 – 31 декабря 1943. Москва: Госполитиздат. 803 с.
30. Raczynski E. (1962). In Allied London. The Wartime Diaries of Polish Ambassador Count Eduard Raczynski. Introduction by J. Wheeler-Bennet. London: Weidenfeld & Nicolson. 381 p.
31. Sprawa polska w czasie drugiej wojny swiatowej na arenie miedzynarodowej. Zbior dokumentow. Warszawa: Polski instytut Spraw Miedzynarodowych, Panstwowe Wydawnictwo Naukowe, 1965.
32. The Times. 1943. 5. III.
33. Вевюра Б. (1959). Польско-германская граница и международное право. Пер. с польского. М.: Издательство иностранной литературы. 240 с.
34. Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers. 1943. Vol. III. The British Commonwealth. Eastern Europe. The Far East. Washington: United States Government Printing Office, 1963. 1125 p., Index.
35. Zbiniewicz F. (1963). Armia Polska w ZSSR: Studia nad problematyka pracy politycznej. Warszawa: Wyd-wo Ministerstwa Obrony Narodowej. 370 s.
36. New York Times. 1944. January, 7.
37. Україна-Польща: важкі питання. Том 3. Матеріали III міжнародного наукового семінару “Українсько-польські стосунки в роки Другої світової війни”. Луцьк, 20 – 22 травня 1998 року. Варшава: Тугса, 1998. 267 с. (матеріали дискусії учасників).
38. Документы и материалы по истории советско-чехословацких отношений. Т. 4, кн. 2. Дек. 1943 – май 1945. М.: Наука, 1983. 472 с.
39. Анцилотти Д. (1961). Курс международного права. Пер. с 4-го итал. издания. М.: Издательство иностранной литературы. Т. 1. 447 с.
40. Sprawa polska w czasie drugiej wojny swiatowej na arenie miedzynarodowej. Zbior dokumentow. Warszawa: Polski instytut Spraw Miedzynarodowych, Panstwowe Wydawnictwo Naukowe, 1965.
41. Советский Союз на международных конференциях периода Великой Отечественной войны. 1941–1945 гг.: Сб. документов [В 6 т.]. Т. 2. Тегеранская конференция руководителей трех союзных держав – СССР, США и Великобритании (28 нояб. – 1 дек. 1943 г.). М.: Политиздат, 1978. 198 с.
42. Woodward Llewellyn (1970). British Foreign Policy in the Second World War. Vol. I. London: Her Majesty's Stationery Office. LX, 640 p.
43. Нарочницкий А. Л., Ахтамзян А. А. и др. (1979). 60 лет борьбы СССР за мир и безопасность. Москва: Наука. 428 с.
44. Flynn John T. (1956). The Roosevelt's Myth. Revised edition. New York: The Devin Adair Co. 465 p.
45. Переписка Председателя Совета министров СССР с президентами США и премьер-министрами Великобритании во время Великой Отечественной войны, 1941–1945 гг. Т. 1. Переписка с У. Черчиллем и К. Эттли (июль 1941 г. – ноябрь 1945 г.) / Министерство иностр. дел СССР. 2 изд. М.: Политиздат, 1986. 464 с.
46. Документы и материалы по истории советско-польских отношений. Т. VIII. январь 1944 – декабрь 1945. М.: Наука, 1974. 679 с.
47. Zabiello St. (1970). O rzad i granice. Walka dyplomatyczna o sprawa polska w II wojnie swiatowej. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX. 323 s.
48. Kolko Gabriel (1969). The Politics of War. Allied Diplomacy and the World Crisis of 1943–1945. London: Weidenfeld & Nicolson. 685 p.
49. История Великой Отечественной войны Советского Союза. 1941–1945 / Ред. комиссия: П. Н. Поспелов (предс.) и др.: В 6-ти т. М.: Воениздат, 1960 – 1965.

50. Yaremko M. (1967). *Galicja Halychyna / A Part of Ukraine/*. From Separation to Unity. Toronto New York Paris: Shevchenko Scientific Society. 292 p.
51. Miller Francis Trevelyan (1945). *History of World War II*. Philadelphia-Toronto: The John C. Winston Co. 967 p.
52. Lukas R. (1978). *The Strange Allies. The United States and Poland, 1941–1945*. Knoxville: The University of Tennessee Press. 230 p.
53. Внешняя политика Советского Союза в период Отечественной войны: В 3-х т. Т. 2. 1 января 1944 – 31 декабря 1944. М.: Госполитиздат, 1946. 687 с.
54. Rozek Edward (1958). *Allied Wartime Diplomacy. A Pattern in Poland*. New York: John Wiley and Sons, Inc. 481 p.
55. *Documents on Polish-Soviet Relations. Vol. II. 1944–1945*. Edited by General Sikorski Historical Institute. London: Heinemann, 1967. 866 p.
56. Lukacs John (1953). *The Great Powers and Eastern Europe*. New York: American Book Co. 878 p.
57. Ulam Adam (1974). *Expansion and Coexistence. Soviet Foreign Policy 1917–1973*. Second edition New York: Praeger Publishers. 797 p.
58. История международных отношений и внешней политики СССР: В 3-х т. / Под общ. ред. В. Г. Трухановского. Т. 1. 1917–1939 гг. Москва: Международные отношения, 1967. 440 с.; Т. 2. 1939–1945 гг. Москва: Международные отношения, 1967. 375 с.; Т. 3. 1945–1967 гг. Москва: Международные отношения, 1967. 511 с.
59. Османчик Э. Я. (1975). Был год 1945 / Пер. с польск. Я. О. Немчинова. М.: Международные отношения. 198 с.

REFERENCES

1. Shotwell James, Laserson Max (1945). *Poland and Russia*. Second printing. New York: Kings Crown Press. VI. 114 p.
2. *Ukraina – Polshcha: vazhki pytannia*. Tom 1-2. Materialy II mizhnarodnoho seminaru istorykiv “Ukrainsko-polski vidnosyny v 1918–1947 rokakh”. Varshava, 22–24 travnia 1997 r. Varshava: Tyrsa, 1998. 245 p. (materialy dyskusii uchasyukiv).
3. *Documents of German Foreign Policy 1918–1945*. Series D (1937–1945). Vol. VIII. The War Years. September 4, 1939 – March 18, 1940. Washington: United States Government Printing Office, 1954. LXXXVI, 974 p.
4. *Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers*. 1941 (In Seven Volumes). Vol. I. General. Washington: United States Government Printing Office, 1959. 832 p.
5. Stanevych M. (1953). *Sentiabrskaiia katastrofa* / Per. s pols. P. Ziablova y V. Pavlovycha. M.: Yzdatelstvo ynostrannoi lyteratury. 242 p.
6. Shurshalov V. M. (1957). *Osnovaniya deistvitelnosti mezhdunarodnykh dohovorov*. M.: AN SSSR. 232 p.
7. Monitor Polski, Paryz, 25.IX. 1939 r.
8. Zashkilniak L. O., Krykun M. H. (2002). *Istoriia Polshchi: Vid naidavnishykh chasiv do nashykh dniv*. Lviv: Lvivskiy natsionalnyi universytet im. I. Franka. 752 p. + 8 kol. map..
9. Monitor Polsci, Paryz, 19. XII. 1939 r.
10. Wandycz Peter (1956). *Czechoslovak-Polish Confederation and the Great Powers. 1940–1943*. Indiana University Publication. Slavic and East European Series, Vol. 3. 152 p.
11. Iliushyn I. I. (1999). *Stavlennia polskoho emihrantskoho uriadu v Paryzhi ta Londoni y polskoho pidpillia u Lvovi do ukrainskoho pytannia v 1939–1941 rr*. Ukrainskyi istorychnyi zhurnal. No. 6 (429), lystopad – hruden. pp. 70–81.
12. Batowski H. (1984). *Z dziejow dyplomacji polskiej na obczyznie: (wrzesien 1939 – lipiec 1941)*. Krakow–Wroclaw: Wydawnictwo Literackie. 453, [2] s., [6] k. Tabl.
13. Zashkilniak L. O. (1999). *Ukrainska problema v politytsi polskoho emihratsiinoho uriadu i polskoho pidpillia v 1939–1945 rokakh. Ukraina- Polshcha: vazhki pytannia*. T. 4. Materialy IV mizhnarodnoho seminaru istorykiv “Ukrainsko-polski vidnosyny pid chas Druhoi svitovoi viiny”, Varshava, 8–10 zhovtnia 1998 roku. Varshava: TYRSA. 348 p., pp. 122–138

14. *Armia Krajowa w dokumentach 1939–1945*. 2-ie wydanie. Tom 1: Wrzesień 1939 – czerwiec 1941. – London: Studium Polski Podziemnej, 1970. 584 p.
15. Torzecki R. (1981). *Kontakty polsko-ukraińskie na tle problemu ukraińskiego w polityce polskiego rządu emigracyjnego i podziemnej (1939–1944)*. Dzieje Najnowsze. Z. 1–2.
16. Pravda 1941. 24 yniunia.
17. Kuts E. R. (1984). *Borba SSSR za demokratycheskoe reshene polskogo voprosa, 1941–1945*. K.: Naukova dumka. 151 p.
18. Eberhardt P. *Polska granica wschodnia 1939–1945*. Warszawa, [s.a]: Editions spotkania. 223 p., mapy.
19. Korchak-Horodyskyi O. (1994). *Zamist vyhadok: Ukrainska problematyka v zakhidnykh polityko-dyplomatychnykh dzherelakh. Dokumenty, retsenzii, spohady*. Ivano-Frankivsk: Pereval. 200 p.
20. Kuklis E. *Z dziejow ewakuacji Armii Polskiej z ZSRR na Bliski Wschod w 1942 r. Z dziejow stosunkow polsko-radzieckich*. Studia i materialy. Warszawa, 1976. T. 14.
21. *Dokumenty y materialy po ystoriy sovetsko-polskykh otnosheniy*. T. VII. 1939 – dekabr 1943. M.: Nauka, 1973. 510 p.
22. Maiskyi Y. M. (1965). *Vospomynaniya sovetskogo posla. Voina 1939–1943*. M.: Nauka. 407 p.
23. Raczynski Edward (1960). *W sojuznitszym Londynie*. London: Polish Reserch Center. 450 p.
24. Parsadanova V. S. (1982). *Sovetsko-polskiye otnosheniya v hody Velykoi Otechestvennoi voyny 1941–1945*. M.: Nauka. 280 p.
25. Feis Herbert (1957). *Churchill, Roosevelt, Stalin: The War They Waged and the Peace They Sought*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press. 692 p., Maps, Bibliogr.
26. Kot Stanislav (1959). *Listy z Rosji do Gen. Sikorskiego*. Londyn: Jutro Polski,. 322 p.
27. Anders Wladyslaw (1959). *Bez ostatniego rozdzialu. Wspomnienia z lat 1939–1946. Wydanie trzecie przejrzone i poprawione*. Londyn: Gryf Publishers, Ltd. 408 p.
28. Armstrong John (1955). *Ukrainian Nationalism 1939–1945*. New York: Columbia University Press. 322 p.
29. *Vneshniaia polityka Sovetskogo Soiuza v peryod Otechestvennoi voyny: V 3-kh t.* T. 1. 22 yniunia 1941 – 31 dekabria 1943. M.: Hospolytyzdat, 1946. 803 p.
30. Raczynski E. (1962). *In Allied London. The Wartime Diaries of Polish Ambassador Count Eduard Raczynski*. Introduction by J. Wheeler-Bennet. London: Weidenfeld & Nicolson. 381 p.
31. *Sprawa polska w czasie drugiej wojny swiatowej na arenie miedzynarodowej. Zbior dokumentow*. Warszawa: Polski instytut Spraw Miedzynarodowych, Panstwowe Wydawnictwo Naukowe, 1965.
32. The Times. 1943. 5. III.
33. Veviura B. (1959). *Polsko-hermanskaia hranytsa y mezhdunarodnoe pravo*. Per. s polskoho. M.: Yzdatelstvo ynostrannoi lyteratury. 240 p.
34. *Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers*. 1943. Vol. III. The British Commonwealth. Eastern Europe. The Far East. Washington: United States Government Printing Office, 1963. 1125 p., Index.
35. Zbiniewicz F. (1963). *Armia Polska w ZSSR: Studia nad problematyka pracy politycznej*. Warszawa: Wyd-wo Ministerstwa Obrony Narodowej. 370 p.
36. New York Times. 1944. January, 7.
37. *Ukraina-Polshcha: vazhki pytannia*. Tom 3. Materialy III mizhnarodnoho naukovo seminaru “Ukrainsko-polski stosunki v roky Druhoi svitovoi viiny”. Lutsk, 20–22 travnia 1998 roku. – Varshava: Tyrsa, 1998. 267 p. (materialy dyskusii uchasnykiv).
38. *Dokumenty y materialy po ystoriy sovetsko-chekhoslovatskykh otnosheniy*. T. 4, kn. 2. Dek. 1943 – mai 1945. M.: Nauka, 1983. 472 p.
39. Antsylvot D. (1961). *Kurs mezhdunarodnoho prava*. Per. s 4-ho ytal. yzdaniya. M.: Yzdatelstvo ynostrannoi lyteratury. t. 1. 447 p.
40. *Zbior dokumentow*. Warszawa: Polski instytut Spraw Miedzynarodowych, Panstwowe Wydawnictwo Naukowe, 1965.
41. *Sovetskyi Soiuz na mezhdunarodnykh konferentsiyakh peryoda Velykoi Otechestvennoi voyny. 1941–1945 hh.*: Sb. dokumentov [V 6 t.]. T. 2. Teheranskaia konferentsiya rukovodytei trekh soiuznykh derzhav – SSSR, SShA y Velykobrytanyy (28 noiab. – 1 dek. 1943 h.). M.: Polytyzdat, 1978. 198 p.
42. Woodward Llewellyn (1970). *British Foreign Policy in the Second World War*. Vol. I. – London: Her Majestys Stationery Office. LX, 640 p.

43. Narochnytskyi A. L., Akhtamazian A. A. y dr. (1979). *60 let borby SSSR za myr y bezopasnost*. M.: Nauka. 428 p.
44. Flynn John T. (1956). *The Roosevelt Myth*. Revised edition. New York: The Devin Adair Co. 465 p.
45. *Perepyska Predsedatelia Soveta mynystrov SSSR s prezidentamy SShA y premer-mynystramy Velykobrytanyy vo vremia Velykoi Otechestvennoi voyny, 1941–1945 hh.* T. 1. Perepyska s U. Cherchyllem y K. Ettly (yiul 1941 h. – noiabr 1945 h.) / Mynysterstvo ynostr. del SSSR. 2 yzd. M.: Polytyzdat, 1986. 464 p.
46. *Dokumenty y materyaly po ystoriyy sovetsko-polskykh otnosheniy*. T.VIII. yanvar 1944 – dekabr 1945. M.: Nauka, 1974. 679 p.
47. Zabiello St. (1970). *O rzad i granice. Walka dyplomatyczna o sprawe polska w II wojnie swiatowej*. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX. 323 p.
48. Kolko Gabriel (1969). *The Politics of War. Allied Diplomacy and the World Crisis of 1943–1945*. London: Weidenfeld & Nickolson. 685 p.
49. *Ystoriya Velykoi Otechestvennoi voyny Sovetskoho Soiuzu. 1941–1945* / Red. komysyia: P. N. Pospelov (preds.) y dr.: V 6-ty t. M.: Voenyzdat, 1960–1965.
50. Yaremko M. (1967). *Galicia Halychyna (A Part of Ukraine). From Separation to Unity*. Toronto New York Paris: Shevchenko Scientific Society. 292 p.
51. Miller Francis Trevelyan (1945). *History of World War II*. Philadelphia – Toronto: The John C. Winston Co. 967 p.
52. Lukas R. (1978). *The Strange Allies. The United States and Poland, 1941–1945*. Knoxville: The University of Tennessee Press. 230 p.
53. *Vneshniaia polytyka Sovetskoho Soiuzu v peryod Otechestvennoi voyny*: V 3-kh t. T. 2. 1 yanvaria 1944 – 31 dekabria 1944. M.: Hospolytyzdat, 1946. 687 s.
54. Rozek Edward (1958). *Allied Wartime Diplomacy. A Pattern in Poland*. New York: John Willey and Sons, Inc. 481 p.
55. *Documents on Polish-Soviet Relations*. Vol. II. 1944–1945. Edited by General Sikorski Historical Institute. London: Heinemann, 1967. 866 p.
56. Lukacs John (1953). *The Great Powers and Eastern Europe*. New York: American Book Co. 878 p.
57. Ulam Adam. *Expansion and Coexistence. Soviet Foreign Policy 1917–1973*. Second edition New York: Praeger Publishers, 1974. 797 p.
58. *Ystoriya mezhdunarodnykh otnosheniy y vneshnei polytyky SSSR*: V 3-kh t. / Pod obshch. red. V. H. Trukhanovskoho. T.1. 1917 – 1939 hh. M.: Mezhdunarodnye otnosheniya, 1967. 440 s.; T. 2. 1939 – 1945 hh. M.: Mezhdunarodnye otnosheniya, 1967. 375 s.; T. 3. 1945 – 1967 hh. M.: Mezhdunarodnye otnosheniya, 1967. 511 p.
59. Osmanchyk Э. Ya. (1975). *Byl hod 1945* / Per. s polsk. Ya. O. Nemchynova. M.: Mezhdunarodnye otnosheniya. 198 p.

Дата надходження: 23.04.2021 р.

Volodymyr Makarchuk

Professor of the Department of Theory, History and Philosophy of Law
of the Institute of Jurisprudence, Psychology and Innovative Education
of Lviv Polytechnic National University,
Doctor of Juridical Science, Professor

THE POSITION OF POLISH ANTI-COMMUNIST GOVERNMENTS ON THE ISSUE OF STATE-TERRITORIAL STATUS OF LESSER EASTERN POLAND – MALOPOLSKA WSCHODNIA (WESTERN UKRAINE AND WESTERN BELARUS) IN 1939-1945 (ASPECTS OF GEOPOLITICS AND INTERNATIONAL LAW). Part 1. FROM the so-called LIBERATION CAMPAIGN ON SEPTEMBER 17, 1939 TO THE KATYN AFFAIR (APRIL 1943)

The international legal arguments and direct activities of the Polish emigrant governments of V. Sikorski (October 1939 – July 4, 1943), S. Mykolaychuk (July 1943 – November 1944), and T. Artsyszewski (1944–1947) on the issue of defining the postwar borders of Poland, including a section with the Ukrainian SSR. An attempt to assess the effectiveness of their activities was made.

The main outlines of foreign policy of the emigrant government and a comprehensive set of international legal arguments, which would be used during the Second World War and after its end have already been formed in the autumn of 1939: *Pacta sunt servanda*. The German attack on Poland on September 1, 1939 – a breach of the Polish-German Non-Aggression Treaty (January 1934) by the Germans, for which the aggressor must be punished (reparations and territorial losses). The Polish-Soviet border was defined by the Treaty of Riga in 1921. The invasion on September 17, 1939 was an act of aggression, and thus a violation of the Soviet-Polish Non-Aggression Pact (July 25, 1932), for which the aggressor must be punished in accordance with international law. This last requirement was temporarily withdrawn after reaching an agreement with the USSR in July 1941.

At the same time, the emigrant government completely ignored the emergence of a new reality in interwar international law – the recognition of the right of nations to self-determination. It was declared for the first time in the so-called 14 points of President Wilson (January 8, 1918), and was actively used in the redrawing of European interstate borders by the Versailles Conference. Besides this, the requirements of “historical rights” of Poland to East Prussia and others (eastern) German territories in the middle of the twentieth century looked like an outright anachronism.

Therefore the Polish emigrant government denied Ukrainians, Belarusians, and even Lithuania (already as the Lithuanian SSR) the recognition of their statehood, reducing the ethno-territorial dispute to resolving the issue of the “Polish-Russian border”. The weakness of the Polish position was in this. The weakness of the Soviet counterarguments was the extent to which the “plebiscites” in Western Ukraine, Western Belarus (October 1939) and the transfer of the Vilnius region to Lithuania corresponded to the international legal norms of the time.

The position “not only the cloak, but also the button will not be given away”, which was consistently followed by the governments of V. Sikorsky, S. Mykolaychuk and T. Artsyshevsky, at first glance, seems to be detached from the reality, and therefore not effective. Nevertheless, Moscow’s main preliminary concessions on the issue of Poland’s postwar eastern borders (Białystok, Przemyśl, Suwałki, etc.) were made precisely in opposition to “inadequate emigrants”. The Polish Government of National Unity (PGNU), which was loyal to the Kremlin, in negotiations with the Soviet side in the summer of 1945 on the section of the Polish-Ukrainian border managed to “bargain” only a small area in the Beskids with Halych and Tarnitsa on the east of Ustryk Horny (the so-called territory exchange in 1951 is not taken into account here). The territorial gains of Poland (the post-war Polish People’s Republic) and, accordingly, the territorial losses of Ukraine (post-war Ukrainian SSR) must be attributed primarily to the accounts of Polish emigrant governments in London.

Key words: Polish-Soviet territorial dispute of 1939–1945; interwar (1918–1939) international law; so-called new international law; international relations during the period of the Second World War.